

Rozhovor s ředitelkou Probační a mediační služby Andreou Matouškovou

PhDr. Andrea Matoušková (*1971)

Vystudovala sociální práci na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy (1995). Významně se podílela na zavádění probace a mediace do české praxe a později na zřízení Probační a mediační služby. Po jejím vzniku v roce 2001 pracovala na ředitelství jako metodik a později vedoucí oddělení pro koncepční, analytické a metodické činnosti. Od roku 2016 je ředitelkou Probační a mediační služby. Má za sebou několik zahraničních stáží a účastí na mezinárodních projektech, o restorativní justici pravidelně školí.

► **Po absolvování vysoké školy jste se stala jednou z prvních probačních úřednic v ČR. Jak tehdy, v polovině 90. let, vypadala restorativní justice?**

Byla to velká neznámá, i pro nás, kteří jsme ji chtěli dělat a byli jsme osloveni myšlenkou, jež se k nám dostala ze zahraničí, kde je restorativní justice rozvíjena od 70. let minulého století. Sice jsme měli teoretické znalosti a zkušenosti z pobytů v zahraničí, ale tady jsme to začali tvořit jako úplně novou věc. I justice, která tehdy byla, a vlastně dodnes je, hodně tradiční, začala hledat obsah restorativní justice. My jsme byli prvními absolventy studia katedry sociální práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy, „vtrhli“ jsme na několik pražských soudů a stali jsme se jejich zaměstnanci. Začínali jsme s tím, co tehdy už v trestním zákoně bylo, s obecně prospěšnými pracemi, řešili jsme i dohled. Tehdy ale ještě nebyl vůbec zaveden pojem obětí trestného činu, s nimiž jsme začali pracovat. Podařilo se nám získat podporu velmi důležitých lidí, kteří v justici hodně znamenali. Ať už jde o pana profesora Šámala, pana doktora Rizmana, paní profesorku Válkovou, pány doktory Baxu, Vávru. Ze státních zástupců to byli paní nejvyšší státní zástupkyně Benešová, pan profesor Fenyk.

► **Zaměstnanci Probační a mediační služby kontinuálně vzdělávají státní zástupce a soudce na půdě Justiční akademie. Jak velký mají tyto akce efekt?**

Je to nikdy nekončící příběh, justice se mění, postupně se evolučně vyvíjí, lidé přicházejí a odcházejí. Snažíme se přimět soudce a státní zástupce, abychom se na věci dívali ne stejně, protože to ani není možné, ale podobně. A sice že trestný čin není jen problémem

viny a trestu, vedle toho je tu i újma v mezilidských vztazích. Samozřejmě chápu, že justice musí prokázat výkonost, tedy i to, že je rychlá. My justici nezrychlíme a náš užitek se nedá tak snadno a prokazatelně spočítat. Dokážeme ji ale zefektivnit v tom smyslu, že pachatel projde hlubší sebereflexí a oběť má pocit, že pro trestní justici nemá jen hodnotu pramene důkazu, ale že je brán zřetel na její zájmy. Je to prostě jiný typ dialogu, než se vede mezi policií, obžalobou, obhajobou a soudem. I kdyby se v justici nic nestalo a odsouzený šel rovnou do výkonu trestu odnětí svobody, mediace má umožnit lepší pochopení mezi pachatelem a obětí, že to, co se stalo, mělo nějaké příčiny. Je tu prostor pro vyjasnění věci mezi těmito dvěma stranami. Na takový dialog není na policii ani před soudem obvykle prostor, tam se řeší důkazy a kladou se jiné otázky.

► **Jak vám orgány činné v trestním řízení aktuálně popřávají sluchu?**

Velmi to záleží případ od případu. Pro nás je důležité zejména to, abychom měli včas informaci, že se něco stalo a že je to vhodné pro vstup Probační a mediační služby. To závisí především na našich kontaktech s policií a dozorovým státním zástupcem. Rozhodně nechceme komplikovat vyšetřování, ale dát v pravý čas státnímu zástupci do rukou podklad například o tom, že proběhla mediace, aby to mohl zohlednit v dalším postupu. Myslím, že dnes už se najde jen málo soudců a státních zástupců, kteří by si pod pojmem restorativní justice neuměli nic představit. Už se pod tím zhmotňuje obsah – někdy mediace, někdy narovnání a tak dále. Rozhodně jdeme správným směrem, i když si myslím, že bychom jako společnost už mohli být dál.

► **Letos v únoru jste se setkala s panem nejvyšším státním zástupcem. Řešili jste i novelu zákona, přinášející větší pravomoci pro vás. V čem konkrétně?**

Od letošního roku jsme získali možnost vstoupit do věci ještě před zahájením trestního stíhání, tedy zahájit kontakty s budoucím obviněným a poškozeným. Mohlo by to pomoci i ve zkrácených přípravných řízeních, kde jsme dosud se vstupem váhali, protože tam čas běží velmi rychle a bylo těžké se vejít do lhůt. Pan nejvyšší státní zástupce velmi čitelně podporuje uplatňování odklonů v trestním řízení, já zase velmi dbám na to, abychom zvýšili naše úsilí při provádění mediace. Což spolu pochopitelně velmi vzájemně souvisí.

► **To se bavíme o podmíněném zastavení trestního stíhání, narovnání, možná i o dohodě o vině a trestu?**

My nepracujeme tak, že vstupujeme do věci za účelem nějakého konkrétního odklonu. Naše zpráva má být podkladem pro státního zástupce, aby třeba v nějaké pozdější fázi trestního řízení měl dost informací pro rozhodnutí, zda je odklon namístě. My s obviněným jednáme a řešíme s ním dopad trestného činu, ale pochopitelně mu nemůžeme slíbit, jakým způsobem státní zástupce rozhodne. Pokud jde o dohody o vině a trestu, dospěli jsme k tomu, že při jejich uzavírání pro nás není příliš prostor.

► **Asi všichni si dokáží představit, jak vypadá klasická mediace mezi pachatelem a obětí. Co si ale představit pod službou jménem restorativní konference?**

Měla by se odehrávat ideálně v kruhovém uskupení. Není tu jen pachatel a oběť, ale přítomni jsou i lidé ze sociálního prostředí obou stran. Členové rodiny, učitelé, kamarádi. Pak jsou tam i lidé, kteří zastupují veřejnost. Měli jsme například konferenci na půdě základní školy, z níž pocházeli pachatelé i oběť násilné trestné činnosti. Byl na ní přítomen ředitel školy, policista, rodiny oběti a pachatelů. Řešili jsme, co se stalo, proč se to stalo, jak to může být odčiněno. Došlo k omluvě a finanční satisfakci, výstupem byl plán nápravy. Soud situaci vyřešil tak, že uložil trest obecně prospěšných prací, které se zčásti vykonaly přímo ve škole.

► **Jak často za vámi přijde sám obviněný nebo samotná oběť s tím, že chce vstoupit do trestního řízení?**

Probační a mediační služba má samozřejmě velmi specifickou činnost, která není vždy běžné společnosti známa. To se snažíme již několik let aktivně měnit a představovat se veřejnosti na různých veřejných

akcích prostřednictvím preventivních setkávání a médií. Momentálně jsme zahájili také besedy ve všech 74 městech, kde máme naše střediska, abychom se co nejvíce připomenuli v regionech. Jsme také velmi rádi, že o možnostech pomoci nebo spolupráce s námi informují oběti, pachatele nebo svoje klienty také příslušníci Policie ČR a obhájci. Doufáme, že do povědomí občanů budeme vstupovat čím dál více, aby věděli, že se na nás mohou obrátit.

► **Vaším velkým tématem jsou alternativní tresty. Jak jste spokojeni se současnou aplikační praxí trestních soudů?**

V diskusi s dalšími odborníky jsme dospěli k tomu, že šíře alternativních trestů v našem trestním zákoníku je poměrně srovnatelná s tím, co znají a používají v zahraničí. Rozdíl je asi v tom, jak s těmi tresty zacházíme. Nedávný apel na častější ukládání peněžitých trestů ze strany Nejvyššího soudu a Nejvyššího státního zastupitelství měl svoji logiku, protože ten trest dříve nebyl příliš využíván. Jinak tomu bylo s obecně prospěšnými pracemi. Ty se zprvu využívaly velmi mnoho, v jednu chvíli snad dokonce více než nepodmíněné tresty odnětí svobody. Později praxe zjistila, že s tímto trestem se musí zacházet o něco uměřeněji, protože ne každý pachatel je vhodným adeptem pro to, aby trest přijal a skutečně jej vykonal. Pak tu máme podmíněné tresty odnětí svobody, kde se snažíme působit na pachatele, řešíme i domácí vězení.

► **Přesto je ČR aktuálně na evropské špičce co do počtu vězňů na hlavu. Jak to řešit?**

Tuto debatu teď oživila změna vlády, v programovém prohlášení jsou nové věci, včetně důrazu na restorativní justici. Máme za to, že ani veřejnost neočekává, že budou lidé chodit za všechno do vězení, čeká hlavně, že bude bezpečno. Justice by měla trestné činy řešit tak, aby trest působil hlavně preventivně. V tuto chvíli je ve vězení zhruba 2000 lidí za neplacení výživného, což je poměrně vysoké číslo. Má cenu posílat tyto lidi do vězení? Dosahujeme tak výsledku, že se odsouzení napraví a v této trestné činnosti nebudou pokračovat? Odpověď je, že se to většinou nedaří, a ti lidé směřují k recidivě. Výzkumy ukazují, že vysoký počet vězňů v ČR není způsoben tím, že by se u nás více páchalo, ale způsobem trestání. Jde například o vrstvení alternativních trestů a jejich následnou přeměnu na relativně dlouhé nepodmíněné tresty i za méně závažnou trestnou činnost.

- **Výkon trestu domácího vězení od počátku provázají chronické problémy s monitoringem, tedy s takzvanými náramky. V jakém je to teď stavu?**

I když momentálně systém elektronického monitoringu není, máme skoro tříletou zkušenost s jeho praktickým fungováním. Trestem prošlo za tuto dobu něco málo přes 600 lidí, převážně odsouzených, ale i těch, kteří to měli jako náhradu vazby. Ukázalo se, že v komparaci se srovnatelnými zeměmi jsme nijak nevybočovali v počtu monitorovaných osob. Nicméně je zřejmé, že praxe v ČR zůstává výrazně za našimi původními očekáváními, když se trest zaváděl. Teď jsme byli nuceni kvůli neplnění dodavatele systém zastavit, budeme hledat nového. Očekávám, že systém by se mohl obnovit v příštím roce.

- **Pojďme k vašim aktuálním projektům. V Písku má vzniknout unikátní Probační dům. O co půjde?**

Zařízení bude určeno lidem, kteří budou podmíněně propuštěni z výkonu trestu pod dohledem Probační a mediační služby. Kapacita je šestnáct lidí. Prvních šest měsíců stráví v pobytové formě v našem domě, kde se budou podrobovat dohledu. Není to sice druhé vězení, ale nebudou mít tak volný režim, jako doma. Cílem je, aby se od prvního dne stavěli na vlastní nohy, nastoupili do práce, obnovili si rodinné vztahy, začali řešit svoje běžné věci. Už před několika lety jsme něco obdobného vyzkoušeli v Ostravě, kde nám dům zajišťovala nezisková organizace. Zjistili jsme ale, že je důležité, aby takový dům spadl přímo pod nás.

- **V roce 2021 jste vydali dokument Strategie restorativní justice pro ČR. K jakým konkrétním závěrům jste dospěli?**

Je to projekt naší národní skupiny, ve které nejsme sami. Momentálně je projekt ve fázi, kdy se scházejí skupiny expertů působících v justici a procházejí konkrétní kroky, kudy by se měla restorativní justice vydat. Každá profesní skupina musí definovat, co sama může udělat. Jsou zde i státní zástupci. Projekt by měl skončit příští rok.

- **Máme tu etablované neziskové organizace zaměřené na pomoc obětem trestných činů v čele s Bílým kruhem bezpečí. Jak probíhají vaše vzájemné kontakty?**

Od počátku víme, že bez partnerství s jinými organizacemi, včetně těchto, bychom nebyli efektivní. K neziskovým organizacím máme velmi vřelý vztah, snažíme se s nimi propojovat tam, kde je to možné. Nejsme tu od toho, abychom s někým soupeřili. Tyto organizace mohou zprostředkovat některé specifické služby navazující na naši práci. Naši organizaci vyvíjíme jako místo, kde se s pachateli i oběťmi pracuje „pod jednou střechou“. Ročně jsme činní asi ve 25 tisících případech, adresněji se věnujeme asi 5 až 6 tisícům obětí. Typicky jde o majetkovou trestnou činnost, násilnou trestnou činnost, dopravní nehody, zkrátka situace, kde máme pachatele a oběť jako fyzické osoby.

- **Jaké jsou dnes světové trendy v restorativní justici?**

Některé země jsou dál v uplatňování mediace u nejzávažnějších trestných činů, třeba u vražd. V některých zemích probíhají mediační programy přímo ve výkonu trestu. Doposud je pro mě velkou inspirací kanadská nápravná služba. Kdysi jsem si od nich přivezla myšlenku, že věznice může fungovat i jinak, než to známe u nás. Mají tam mnoho resocializačních programů pro vězně. V týmu mají i zástupce etnika původních kanadských obyvatel, kteří jsou významnými autoritami v této komunitě a na odsouzené výrazně působí. Mají tam třeba šařešinu rodu, šamana, který provádí očištění rituály. Ukázalo se, že po této očištění, tradiční z hlediska jejich kultury, odsouzený lépe přijímá svoji vinu a je motivován vykonat trest. Víím, že je to pro nás velmi vzdálené, ale převedeno do našich podmínek by jistě prospělo větší angažování například Romů při práci s pachateli a oběťmi – Romy. Jejich společné kulturní a sociální vnímání například viny a nápravy vztahů při řešení trestného činu by nám mohlo pozitivně pomoci při práci i s našimi klienty.

*Otázky kladl
Ondřej Šťastný*